

העלון לאברכי כולל, בני הישיבות ולכל לומדי התורה

האיחוד בחידוד

גיליון מיוחד - תשובות לגיליון פורים

לע"נ ר' שמעון יהודה בן הגה"צ ר' אברהם יעקב (זיידל) עפשטיין צוקלה"ה

הגליון ישוב להופיע בעזרי"ת

בערש"ק פרשת אחרי מות - קדשים (בא"י) הבעל"ט

נפלאות מתורתך

"הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארשא דמצרים. כל דכפין יתי תיכול, כל דצריך יתי תפסח. השתא הכא, לשנה הבאה בארשא דישראל. השתא עבדי, לשנה הבאה בני חורין". הגדה של פסח.

בכל שנה מחדש, בלילה מיוחד זה של 'ליל הסדר', פותחים אנו את מצוות סיפור יציאת מצרים ב'פסיקא' זו שלא נזכרה בשום מקום מדברי רז"ל, כפי שכתב הרשב"ץ, והיא מתקדמת האמוראים, שיסודו בלשון בבלי כדי שבינו אותה כל העם, גם נשים ועמי הארץ, או כדי שלא יכירו בה המלאכים ויטרגו עלינו שאנו מתפארים בכל זה ויזכירו עוונותינו שאין אנו כדאין ליגאל, כפי שכתב הרשב"א בפירושו על ההגדה.

ורבו הדקדוקים בביאור פסיקא זו, כמבואר באריכות ברבים מההגדות, ונתמקד בזאת באחד מהם. מהי הכוונה בבקשה ובתפילה המוזכרת בה, ומה גם שלכאורה נראה שיש בה כפילות בדברים, 'השתא הכא', 'השתא עבדי'. לשנה הבאה בארשא דישראל, לשנה הבאה בני חורין.

ביאורים רבים נאמרו בהבנת פסיקא זו, ונביא קצתם:

הרשב"א בפירושו על ההגדה כתב: "וכפל הדבר לחזק ולקיים הענין, ובשבילי הלכתי כתב, שאחרי שהזכירו ענין פסח שיש בו עמדת נפש שזוכרים חורבנו וביטול הקרבנות, מזכירים 'דברי נחמות להרחיב לב אומרי ההגדה', שאף כעת שאנו בגלות ואין אנו יכולים לעשות את קרבן הפסח, "כבר הבטיחנו המקום להוציאנו מן הגלות הזה, להושיבנו בארץ ישראל כבראשונה. יהי צדן מלפניו לקיים לנו הבטחתו בשנה הזאת שנעשה פסח של שנה הבאה בירושלים".

ביאור נוסף כותב הרשב"ץ, שיש כאן 'סדר בקשת רחמים', שמתחילה מבקשים מעט ואחר כך מוסיפים ומבקשים, וזאת ע"פ המשל במדרש תהלים (י"ט ז'), "אמר ר' אחא, הכותיים הללו יודעין לסבב על הפתחים. בתחלה אמרו תנו לנו מים ונשתה, משתה אמרו תנו לנו בצל אחד, ונותנו לו [והיהודי בוש ונותן לו - רשב"ץ], אומר להם, בצל בלי פת לית בה משא [ונותן לו - רשב"ץ]. כך הן הצדיקים, יודעין לפתות את בוראיהן...". כך גם מתחילים אנו בבקשה שזוכה לעלות לארץ הקודש, 'לשנה הבאה בארשא דישראל', ולאחר שמרמזים אנו שבקשה זו נתקבלה, מוסיפים אנו בבקשתנו 'לשנה הבאה בני חורין', שזוכה להיות בני חורין בארץ ישראל.

וביאור על דרך המוסר שמענו בשם מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, שביקשו ללמדנו לבל יעלה אדם על דעתו שעצם ישיבתו בארץ ישראל כבר תחשב לו כנאולה, שאדם יכול לגור בארץ ישראל ולהיות עבד עבדים ליצור הרע ולחברתו הקולקלת המשפיעה עליו לרעה, ועל כן מבקשים אנו, שגם אחרי שזוכה לעלות לארץ ישראל, נהיה בני חורין יערי הרע והשפעת הסביבה, ונעשה רק צדן בוראנו בלבב שלם, ותפילה זו צריכה כוונה רבה במיוחד לבני ארץ הקודש שכבר זכו שהם 'בארשא דישראל' ועדיין לא זכו להיות בני חורין.

הנה שורש יציאת מצרים הוא בברית בין הבתרים כדכתיב (בראשית ט"ו ז'): "ויאמר לאברהם יצחק יעקב כי גר יהיה יצחק בארץ לא להם ויעבדום וענו אתם ארבע מאות שנה", והאירכו הראשונים לבאר (ע"י רמב"ן וספרנו ועוד), שיש חילוק בין גזירת 'כי גר יהיה יצחק בארץ לא להם', לבין גזירת 'ועבדום וענו אתם', ששתי גזירות אלו נאמרו בברית בין הבתרים, ולכל אחת מהן היו זמנים אחרים, ושתי הגזירות הללו הסתיימו בגאולה שביציאת מצרים (וע"ע ב'חידושי מרן ר"ז הלוי' פרשת בא עה"פ מושב בני ישראל, שהאריך בהגדרת הב' דינים שנאמרו בזה). לאור יסוד זה שהיו כאן שתי גזירות שונות, ביאר הגאון ר' יונתן בלוי שליט"א, מחשובי מרביצי התורה בעיר בני התורה שבגולה, יקוודק, ע"פ דברי הקדמונים על הגלות הארוכה, שבדברים מסויימים יש בה אותה בחינה של גלות מצרים, וגם גלותותיו זו ישנם שתי גזירות, שעובד מלכויות ועצם הגלות שלוליו מארצנו והתרחקנו מעל אדמתנו, ועל זה מבקשים אנו בפתיחת סדר לילה גדול זה, שבתחילה ה' יבטל מעמנו את עצם גזירת הגלות ויוציא אותנו מהגלות וישיבנו מקומיות לארצנו, ולאחר מכן מוסיפים אנו ומבקשים שה' יוסיף לבטל מעלינו את הגזירה הנוספת של שעבוד מלכויות, וזוכה להיות בני חורין ואך רק עבדי ה' ומקיימי מצוותיו ועושי רצונו בלבב שלם, במהרה בימינו אכ"ר.

איתא ב"ה י' ב': "תניא, רבי אליעזר אומר, בתשרי נברא העולם, בתשרי נולדו אבות, בתשרי נולדו אבות, בפסח נולד יצחק, ב"ה עשירי נפקדה שרה רחל וזונה, ב"ה יצא יוסף מבית האסורין, ב"ה בטה עבודה מאבותינו במצרים, בניסן נאלו, בתשרי עתידין יגאל. רבי יהושע אומר, בניסן נברא העולם, בניסן נולדו אבות, בניסן נולד יצחק, ב"ה עשירי נפקדה שרה רחל וזונה, ב"ה יצא יוסף מבית האסורין, ב"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים, בניסן נאלו, בניסן עתידין יגאל". הרי אף על פי שכל עשר שבנים נאלו, בכל זאת נתחלק מהו המועד בו עתידים ישראל להגאל, שלר"א דורשים 'שופר שופר' שהוא בתשרי, ואילו לר"י דורשים 'ליל שמרים'. **והוסיפו** המפרשים לבאר את מחלוקתם, שלכ"ע בטל השעבוד ששה חודשים לפני הגאולה, בחודש תשרי אותה שנה, כמו שאמרו ב"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים", ומסתבר כפי שגלות מצרים בטל השעבוד ששה חודשים קודם לכן, כך גם בגלותנו זו, ששה חודשים לפני הגאולה השלימה יבטל השעבוד מלכויות, נמצא, שלרבי אליעזר בניסן יתבטל שעבוד מלכויות והגאולה השלימה תהיה בתשרי, ואילו לרבי יהושע, בתשרי יתבטל שעבוד מלכויות והגאולה השלימה תהיה בניסן [וכבר ביאר הקדמונים שחלילה אין כל סתירה בדברי התנאים הללו, לחיוב לצפות לגאולה בכל יום, שיהיה חיוב לחכות ולהמתין ולצפות בכל יום לגאולה השלימה, אלא שיש בזה בחינות מסוימות של זמן מסוגל ושלבי הגאולה וכיוצא"ב].

כשאנו עומדים בליל הסדר ומבקשים על גאולתנו ופדות נפשנו, לדעת רבי יהושע, מתחננים אנו שכבר בתשרי הקרוב ליל ביטול השעבוד מלכויות, ובניסן שלאחרי תהיה הגאולה השלימה, ואילו לדעת רבי אליעזר, היות ותשרי אינו זמן לתחילת הגאולה אלא רק ניסן, ומחציתו הראשונה של ניסן, אותו זמן מסוגל, עבר חמק בלא הגאולה, על כן מתחננים אנו שבניסן בשנה הבאה שיתבאר לעינינו לטובה, תחיל ביטול שעבוד מלכויות, ובתשרי שאחרי תהיה הגאולה השלימה.

לאור הדברים הללו, במארה רבי ר' העשיל חנוכה התורה, הגש"פ אות ק"ב), ניתן לומר שפסיקא זו של 'הא לחמא עניא', נכתבה 'למור כדאית ליה ולמר כדאית ליה', בתחילה נכתב לפיטית רבי יהושע, שבניסן נגאלו בגאולה השלימה ובניסן עתידין יגאל בשלימות, ועל כן אנו מתפללים ומבקשים שכבר בתשרי הקרוב תבוטל שעבוד מלכויות ובשנה הבאה, בניסן הבעל"ט תושלם הגאולה ונהיה בארץ ישראל, 'בשנה הבאה בארשא דישראל'. לאחר מכן נכתב לפיטית רבי אליעזר שהגאולה השלימה תהיה רק בתשרי, על כן בניסן הבא ויכל להיות רק ביטול שעבוד מלכויות, ועל כך אנו מתפללים ומבקשים 'לשנה הבאה בני חורין'.

ה' יזכנו לביטול שעבוד מלכויות ולגאולה השלימה במהרה בימינו, ונגיע למצב של 'שמחים בגבן עיר', וששים עובדיהם... ונודה לה שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשנו, אכ"ר

לעילוי נשמת

אבינו מורינו

רבי יואל ב"ר פרץ זצ"ל

סטיניצקי

נלב"ע י"א ניסן תשס"ז

תנצב"ה

פרשת צו - שבת הגדול, חג הפסח תשע"ה

דבר בעתו מה טוב

"מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לניסן... מסמך גאולה לגאולה (פורים לפסח - רש"י) עדיף" (מגילה ו' ב').

"בחודש הראשון הוא חודש ניסן, הוא מזמון לזמן נסים לישראל, הוא היה במצרים, וביום כמה דורות, וביום המן"

"משנכנס אדר [מרבין בשמחה]. ימי נסים היו לישראל, פורים ופסח". (רש"י תענית כ"ט א').

"ונראה לי דיניסן הוא אדרה שהרי פרש"י משנכנס אדר ימי נסים היה לישראל, פורים ופסח, וזה נראה לי כוונת רש"י, דמה דאמר משנכנס אדר, כוונתו נמי אינא, דקשה לרש"י נמצא נמי ניסן משנכנס, לכן פירש דבאמת כן כוונתו". (א"ר סי תרפ"ה אות ה' ועי' אלישיב פ' בא עה"פ החדש הזה לכם).

"שאלת עזר, מה הזקק רש"י שם בגמ' משנכנס אדר, לפרש ימי נסים היו פורים ופסח. פשוט שהזקק לכך, משום דאי משום פורים גרידא, א"כ לימא נמי ניסן וכסליו, אלא ע"כ משום שהתחילו ימי נסים רצופים ותכופים זה לזה" (שאלת יעב"ץ ח' פ"ח סי' פ"ח ועי' שו"ת חת"ס אור"ח סי' ק"ס).

"הימים שבין פורים לפסח מוטלים בין ב' ימים טובים... ויותר נראה לי הא דאדר החדש כולו בשמחה, הוא משום דיום ט"ו אדר הוא תחלת יום ל' ששאלים ודורשים לפני הפסח, נמצא ימי פורים ופסח תבוקים זה בזה". (הגהות חת"ס לא"ה סי' תקנ"א).

"יראה לי להענין כן הוא, דזכירת יציאת מצרים כתבה התורה (דברים ט"ז ז'), למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך... הרי צוהה התורה מפורש להזכיר בכל יום, ובזכירת עמלק כתב (ש"כ כ"ה י"ט), והיה בהנחית זכר וגו' תמחה את זכר וגו', וגילתה התורה דתכלית זכירה זו כדי לקיים תמחה, וזהו לעתיד לבא כמבואר, ולכן די שזכוריה פעם בשנה, שבכל שנה אנו מצפים לתכליתנו בחדש ניסן וזהו שאמרו חז"ל (ר"ה י"א א'), בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, ולכן מסמיכין זכירת עמלק קודם פורים הסמוך לניסן...". (ערך השלח אור"ח סי' ס"ה).

תשובות לציוורא דמר דהבא' - פורים תשע"ה

תיאור כללי:

הציור מכלולו מתאר את אותו הפרק בו גידל המלך אחשורוש את המן, ובכלל זה אשר צוה לעבדיו אשר בשער המלך שיהיו כורעים ומשתחוים להמן, וכן את מרדכי אשר יושב בשער המלך כורע ומשתחוה, וכמפורש כ"ז בקרא דאסתר ריש פ"ג (א' - ה'): "ואחרי הדברים האלה גידל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאוהו וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו. וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו המלך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך. ויהי באמרם (כתיב, קרי: באמרם) אליו יום יום ולא שמע אליהם ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי. וירא המן כי אין מרדכי כרע ומשתחוה לו וימלא המן חמה".

לתשובות לב הקורא: הציור מחולק ל' חלקים, כאשר כל חלק וחלק מתאר שלב נוסף באתוה המאורע. בימיו הציור נראה המן יוצא משער המלך, כשהנמצאים שם כורעים לפניו, וכנגדם מרדכי לא יכרע. במרכז הציור נראה המן כשהוא יורד מעל הסוס ובא בדברים עם מרדכי על אשר אינו כורע לפניו. ובשמאל הציור נראה המן לאחר שחזר לסוסו כשהוא מלא חמתו וקצף. חלק נוסף בציור הוא בית המלך וכל המסתעף לו סביב. ובע"ה יבוארו הפרטים שבכל חלק וחלק על מקומם.

ימין הציור:

א. המן בשער המלך (ע"ה הסוס) - כמפורש בקראי הנ"ל, שהיה כל הענין דמרדכי לא יכרע, בשער המלך.

ב. ומה שהיה המן רוכב על הסוס באותה שעה - כן איתא בתוספות השלם (ב' ה', אות ט'): "מיד כשצוה המלך לכרוע להמן וכו', ...כשהיה עובר לפני מרדכי, היה מתנאה על סוסו וכו'".

ג. מראה פני המן - אינו נראה זקן (שערו שחור כצעיר בשנים), ואין זה מכון למשכ"ת בטעמא דקרא (ע"ה גם הנה הענין), דבזמן הנס היה המן זקן בן צ"ה לשנה, והוא גימ' 'המן', ע"ש החשבון, כי מרדכי היה בן גילו של המן וכו', (ועי' הלל), וא"כ הגם שיתכן והיה הענין דהכא קודם שנת הנס, מ"מ אכתי היה לאחר גבורת שמונים.

ד. אינו נראה שהוא מלא חמה בשעה זו - שכן בשעה זו רק בא בשער המלך ועדיין לא שם אל לבו כי אין מרדכי כורע [אמנם בהמשך (במרכז הציור ואח"כ בשמאל הציור) כבר הלך ונתמלא חמה וכמו שיבאר במקומו לקמן].

ה. נראים אנשים רבים הכורעים ומשתחוים להמן - כמפורש בקרא (ג' ב'): "וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כרעים ומשתחוים להמן" (ולקמן יבואר עוד פרטים בענין המשתחוים להמן, מי השתחוה ומי רק כרע, אופן הכריעה ועוד). ועי' במנות המן (ג' ב'), שכתב: "לא היה זה מצות המלך לכל העם, רק לשריו ועבדיו היושבים בהיכלו צוה שיכרעו וישתחוו לפניו". אולם י"א שהיה הציור ככולם (אך יתכן עדיין שאחר כך בשער המלך ולא בשאר הענין), כ"כ בפירוש המיוחס להרמב"ם (כאן): "לא השגיח המן בדבר זה [שאין מרדכי משתחוה לו], ובכל יום בזמן כניסתו לארמון היו הכל משתחוים לו, ומרוב אנשים לא היה יודע מי השתחוה ומי לא השתחוה, וכך בצאתו". ועי' בילקוט מע"ל (ו' י"ב) שכתב בפשיטות שגם בשאר הענין היו הכל משתחוים לו, וכ"כ ב'לקוטי חת"ס' כאן, שהביא שגם האומנים שבעיר היו צריכין לבטל ממלאכתם לקיים ציווי המלך לכרוע להמן.

ו. מרדכי יושב סמוך לשער המלך - כמפורש במגילה כמה דוכנים, שהיה מרדכי יושב בשער המלך (ב' י"ט, שם כ"א, ה' ט'), ועוד טובא. ואמנם מה שתיאר מר דהבא שהיה יושב ברחבת שער המלך בחוץ, תפס בזה סתמא דקרא, וכ"מ קצת באסתר"ל ו"ל, ובילקוט אסתר תרנ"ג, ש'תעמידו לאחשורוש למרדכי להיות שומר בשער המלך תחת שני שומרי הסף, ודרך שומרי בית המלך לעמוד בחוץ.

אבל בילקוט לקח טוב (ב' כ"א) משמע שהיה יושב בבית המיוחד לו אשר בסמוך לשער המלך, דאיתא שם: "בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך. עד עכשיו היה

מתהלך לפני חצר בית הנשים, כיוון שהיה אסתר למה אין אתה נוטל עצה מחכמי ישראל, אלא אתה מתייעץ משירי פרס, וגרמו לך להרוג את ושת, מיד קיים את מרדכי ועשה לו קתדרא לישב בשער המלך, להיות שופט בשער המלך" ולמשמעות הדבר, שהיה יושב בבית המיוחד לו, והיה שופט שם, וכמו שיבאר לקמן, וא"כ, משמע שהיה יושב מרדכי בתוך המקום המיוחד ומתוקן לו מבית המלך בשער המלך, ולא שישב חוץ למקומו, אך אפשר שהיה יוצא פעמים לחוץ, ועל להלן.

ז. מרדכי יושב ואינו עומד (כדרך שומרי הסף) – כמפורש בקרא, וכמבואר במדרשים חז"ל, שעל זה יצא הקצף של בגתו ותרש, שהם היו עומדים ומרדכי יושב, ואמנם זה לא קאי על שעה שהיה המן עובר שם, ושמא כשהיה המן עובר היה מרדכי עומד כדי שיהיה ניכר לכל שאינו כורע, וכעין שמצינו בחנניה מישאל ועזריה שהיו עומדים בשעה שכולם כרעו לע"ו והפליגו חז"ל שבשם הדבר, כמבואר בספרא (ל"א מפרש ט"ו), "...ששם שעש חנניה מישאל ועזריה שהיו כל אומות העולם בזמן ההוא שותחין לפני הצלם וחו עומדים דומים למתרים, עליהם מפורש בקבלה זאת קומתך דמותה לתמר ונר, אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסיניו, היום אני מתעלה בהם לעיני אומות העולם מכחישי התורה, היום אני נפרע להם משונאיהם", וע"ע להלן בהל.

ח. הכסא המיוחד שעליו יושב מרדכי – כיוון בזה מר דהבא ללשוו 'קתדרא' הנ"ל, שתרגמוהו – הוא כסא של כבוד וחשיבות (ע"י סוכה נ"א ב'), אלא שחיסר מר דהבא בתוארו, ש'קתדרא' הוא כסא גבוה משאר כסאות, אך מר דהבא לשיטתו שישב מרדכי באותה שעה חוץ למקומו, ובמקומו של מרדכי (תוך בית המשפט) תיאר מר דהבא כסא גבוה יותר. וע"ע בתוס' השלם (ב' כ"א, ג'), שכתבו בשם הר"א מגרמייזא: "תקנה אסתר כסא למרדכי לישב שם".

ט. הדרת פניו של מרדכי – נראה זקן, שהרי בא עם הגולה מגלות בבל, והיה כבר בירושלים מיושבי השכת הגזית, ועל באת"ב (נ) ה'נדרס עם' 'יוסוף אברהם' ונדוןו תר", ובמהדורת תורת חיים, בנוסח הב', שכתב: "ולא ידענו בן כמה שנים יצא מרדכי מירושלים, והנה אם אמרנו שהיה בן חודש ביימים, הנה בימי אסתר היה בן יותר מתשעים שנה". וע"י בטעמא דקרא (נעה"פ גם הנה העני וגו'), דבזמן שנ' מרדכי היה מרדכי לכה"פ כבן צ"ה שנים (ע"ש השבוע, ומשכ"ח בזה בליווי לק"פ לפ' ויק"פ, בתשובה ל'חדוותא דפוראי', ולפי"ז אפי' נימא שהיה מעושה דלא יכרע' כמה שנים קודם לכן, מ"מ היה כבר לאחר גבורת משהוים וככ"ל.

י. בגדיו של מרדכי נראים חשובים – שכן היה שופט מטעם המלך וככ"ל, ויבואר עוד לקמן.

יא. מרדכי אין כורע ומשתחוה להמן – כמפורש בקרא וככ"ל.

יב. ומה שהוא יושב ולא קם ולא זע ממנו – הנה כן מפורש בקרא לקמן (ה' ט"ו), אך אינו מוכרח שהיה כן בכל שעה שהיה המן עובר, שהיה מרדכי יושב ולא קם, אלא דפשיטא דקרא (שם י"ג) כן הוא, שבכל עת אשר הוא רואה את מרדכי בשער המלך, היה מתמלא חימה עליו משום שלא קם ולא זע ממנו.

אמנם יעירוי בפירוש אבן יחיא (נ' ט"ו), שכתב חדש: "...עד כה (אחרי משהא אסתר הראשון), כשהיה רואה אותו (מרדכי להמן), היה קם ממקומו ברתת ובלהל, והיה הולך לו למען לא יוכרח להשתחוות לו, ועתה, לא קם ולא זע ממנו, היה עומד בעזות מצח כנגדו, וכל העם אולתו היו כורעים ומשתחוים לו, ומבואר בדבריו תרתי, חדא דכל שעה שהיה עובר המן לפניו היה חומק לו מרדכי לגמרי והולך ממקומו, ועוד, דלאחר משהא הראשון שעבר לפניו באותו היום, אף דפשיטא דקרא משמע שהיה מרדכי יושב במקומו ולא קם ולא זע ממנו, מ"מ אין הכוונה בהכרח שלא קם כלל, אלא היה עומד דרך עזות לפניו ורק לכרוע אינו כורע, (וזה א"ש עם מה שכתבאר לעיל בגי חנניה וכ"ל), אבל פשטא דקרא וכ"ל במפרשים, שהיה מרדכי יושב, ולא קם כפשוטו.

יג. נראה כשהוא מביט לעבר המן בפנים שוחקות – קשה הדבר לאומרו שהיה מרדכי מביט בפני אותו רשע, שהזהירו ע"י חז"ל, ובפרט שהיה על גופו של המן צלמי ע"י הרבה, אך כיוון בזה מר דהבא למש"כ בילקוט מע"ל (ב' ג'), "ועוד, אילו עשה עצמו מרדכי כאילו הוא ישן או כאילו אינו רואה אותו כלל, לא היה איכפת לו כל כך להמן, אע"פ שהיה מבין שעומקו כן בבונה שלא להשתחוות לו, שהיה יכול למר שאינו רואה אותו, אבל מרדכי הכעיסו בזה שהיה פותח עיניו לרווחה והיה רואה אותו ולא קם ולא זע". ומה שהיה כשוחק בפניו יתבאר להלן.

יד. מרדכי פושט את רגלו לפני המן, ונראה כמין כתב ע"י מנעול של מרדכי – הוא ע"י המבואר במגילה (ט"ו א' – ב'), שהיה המן עבדו של מרדכי, ופרש"י (שם ד"ה וזה): "שמכר המן את עצמו למרדכי קודם לכן ימיים רבים בכבדי להם", ואיתא בתרגום (נ' ט"ו), בדבשה שהיה המן עובר אצל מרדכי בשער המלך, היה מרדכי פושט רגלו לפני המן, להראות לו שטר מכירה שמכר המן עצמו למרדכי, כדי לבאותו להמן, ולמען ידעו כי רואי אין הוא (כאדון שלו) צריך לכרוע לפניו. וגופא דעובדא שמכר המן עצמו למרדכי, ע"י בילקוט תתנ"ל, ובתנ"ש (פ"ג אות כ"ג) בשם תרגום ירושלמי, והובא גם במנות הלוי ה' י"ג, ע"ש תורף השטר?.

טו. מנעולו של מרדכי 'מגפיים' – הוא ע"פ הנ"ל, בעובדא דמרדכי והמן במלחמה, דלחד מ"ד (להלן) היה השטר כתוב ע"ל מגף שיוצאין בו למלחמה (ע"י כלים פ"א מ"ח: "כל כלי המלחמה טמאים כהרדן הניקון והמגפיים...", ובפנה"י שם: "ומגפיים, נעל של ברזל מכסה את הרגלים, כדי שלא יוכו רגליו בברזל ויפול". וברע"ב שם: "מגפיים, בתי שוקים של ברזל שנושאים אנשי המלחמה").

טז. שטר המכירה על גבי סס שעל המגף של מרדכי – בזה יש מדרשים חלוקים, ד"א שהיה זה כתובת קעקע ברגלו של המן (אוצר המדרשים, איינשטיין, עמ' 151), אבל תפס מר דהבא כהסוברים שהיה זה כתוב אצל מנעולו של מרדכי, וככ"ל?.

יז. ומה שתיאר מר דהבא שפשט מרדכי רגל שמאלו – שנה בזה, שכן למ"ד שהיה זה ע"ג רגלו של מרדכי, היה זה ברזל ימינו, כמבואר בתרגום זה וכ"ל.

יח. וגופא דעובדא שתיאר מר דהבא שהיה באותו היום – באמת אין בהכרח שהיה עושה כן מרדכי בכל שעה שהיה המן עובר לפניו להראות לו השטר, ובפרט להמבואר שהיה זה כתוב ע"ל מנעל המיוחד למלחמה, לא מסתברא שהיה מנעל זה אצל מרדכי בכל שעה, ובתרגום הנ"ל וכן בילקוט ובמדרשות נזכר זה רק בפ"ה פסוק ט' (וכן ברש"י שם). אך י"ל דכיוון בזה קצת מר דהבא למש"כ בפירושו הר"א גאליקו ז"ל (שם), דהיכא דכתיב בהדיא שנתמלא חימה על מרדכי, הוא מחמת דבר המיוחד שרם לו כן, והוא מצד אותו מעשה שהיה מראה לו השטר מכירה?.

יט. האנשים הנראים כשהם מדברים על לב מרדכי באותה שעה – כמפורש בקרא (ז' ג'): "ויאמרו עבדי המלך אשר בשער המלך למרדכי מדוע אתה עובר את מצות המלך".

כ. מהם שנראים זועפים ומהם מדברים בלשון רכה – רמז בזה ללשונו הכתוב הנ"ל 'ויאמרו עבדי המלך', דכל 'אמירא' בלשון רכה, ואח"כ משלש שמע להם כתוב (שם ד') והי כאמרוס וגו' כי עלתה חמתך על הדבר. וע"י בפירוש 'שלוש אסתר (כאן ג'), שכתב: "ויאמרו עבדי המלך, בשפה רפה ובלשון תחנונים, ...וכאשר רצה שלא המינין לדבריהם ...עלה עשן באפם, ויגידו להמן וכ"ל. ובמנות הלוי כאן כ' ג"כ: "עבדי המלך אמרו למרדכי בדרך שאלה" מדוע אתה עובר את מצות המלך, ולא בדרך ציווי ותוקף". וע"י בילקוט מע"ל (נ' ד'), שכתב: "...לא רצו לריב עם מרדכי, שהיה הדבר פחיתות כבוד בעיניהם לריב בשער המלך, לכן השתדלו ליעצו בדברי נועם בכל יום ויום".

ואמנם ע"י בתרגו"ש כאן (ג'), שדברו אליו בדרך עזות, שאמרו לו, איזו גדולה יתירה יש לך עלינו, שאנו כורעים ומשתחוים לפני המן, ואחא אינד כורע לפניו.

כא. נראה בהם גם נער קטן המונה דבריהם למרדכי – הנה בקרא לפנינו הלשוו 'ויאמרו עבדי המלך', אבל יש שנקטו כאן הלשוו 'ויאמרו נערי המלך', כ"ה בראב"ע כאן (נ"ב ג'), שכתב: "ויאמרו נערי המלך, לא הקנינים", וכ"כ בפירוש הר"מ חלאיו (נ' ב'), "ויאמרו נערי המלך אשר בשער המלך. שאר השופטים אשר בחצר המלך, וצ"ע מקורם, ושמא שנתבררם לו מדכתיב לקמן לו ג' וה' ולעיל ב' ב'), אבל יתכן דמשמעו והר דבכל מקום שנאמר 'עבדי המלך' הם 'נערי המלך', ומר דהבא הלך בשיטתו וז' אלא ששגה קצת, כי אין אם נפרש כן מ"מ אין הכוונה שהיו נערים קטנים משום כמו שתיאר, אלא שהיו צעירים ולא היו זקנים.

כב. ומה שנראים גם יהודים מדברים על לבו של מרדכי – רמז בזה להא דאיתא בילקוט (תתנ"ר), דגם מבני ישראל שהיו מדברים למרדכי שיכרע משום סכנה: "מרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. אמרו לו היו יורע שאתה מפילנו בחרב מלך ראת ל בטל לקבשים של מלך, אמר שאני יהודי, א"ל והרי מצינו אבותיך שהשתחוו לאבותינו שנאמר ושתחו ארצה שבע פעמים, א"ל בנימין אבי במעי אמו היה ולא השתחוה ואני בן בנו שנאמר איש מיני, וכשם שלא כרע אבי כך אני איני כורע ולא משתחוה".

כג. היהודי העומד לימינו של מרדכי נראה כשהוא חרד מאד – כמו שנתבאר, שהיו מהיהודים שחששו בהל לסכנה, שדבר זה (שאין מרדכי כורע) יביא עליהם מכת חרב והרג.

כד. ומה שנראה שעולה בדעתו (של אותו יהודי) דמות איזה בתוך הגוי' שלו – הוא ע"פ מש"כ בפירושו 'לקח טוב' (כאן ג' – ד'), ע"פ הילקוט הנ"ל: "עבדי המלך הפחידו את מרדכי ואמרו לו שיש לו לירא שמא ימיננו המלך בחרב, או יפילונו לכבשון האש או לגוב האריות, ומרדכי השיב להם שהוא יהודי, כמו דניאל וחמו"ע שנקראו יהודים וכפרו בע"י ונצלו ממות".

כה. היהודי החשוב העומד למשאלו של מרדכי – הוא ע"פ מש"כ הר"ש אוזיידא כאן (ב' – ד'), דעבדי המלך אשר בשער המלך שניסו לשכנע את מרדכי, היו הם הסנהדרין, שלא ראו לו שום צורת הע"י. אמנם בסתמא ודאי לא היו 'עבדי המלך' אלו מהסנהדרין מנגידים להמן על מרדכי, אלא עבדי המלך הגויים הם שהגידו להמן.

כו. נראה שאותו יהודי קצת כורע לעבר המן – הנה לענין אם היו היהודים כורעים למרדכי ורק מרדכי נמנעו, יש שני דעות, ע"י להלן, ומר דהבא נסתפק בזה ע"פ דברי המדרש (פ"א נ"ב ג, ג, ובתנ"ש ג' י"א), דאיתא

שם: "וכל עבדי המלך אשר בשער המלך (כורעים וכו'), אלו הדיינים", וכענין זה בראב"ע נ"ב כאן, וכ"כ בפירושו הר"מ חלאיו כאן, ויתכן שהיו אלו הדיינים מישראל שהעמיד המלך עם מרדכי לדון בשער המלך, אבל יתכן שהכוונה לדיינים עכו"ם, אלא דמהא דילין שם מקרא דיבוס, משמע דמייירי בזקני ישראל, וכ"כ בפירושו הר"א כ"ץ (ג' ב'), שהיו אלו 'מהסנהדרין'.

כז. ומה שנראה שעולה בדעתו הנראה דמות פני המן – הוא ע"פ מש"כ ב'שמן המור' כאן, ד"אפשר שכל ישראל כיוונו בהשתחויתם, להשתחוות להמן, ולא לצלם, שזה איסור דרבנן (להשתחוות לאדם), ובשעת גזירת המלך לא חשו לה".

כח. נראה גם שופט גוי המנסה לשכנע את מרדכי – הוא ע"פ מש"כ בפירושו הר"מ חלאיו (נ' א'): "ויאמרו נערי המלך אשר בשער המלך. שאר השופטים אשר בחצר המלך". ואמנם יתכן הדכוונה בזה להשופטים היהודים שהיו שם מן הסנהדרין שהושב המלך עם מרדכי.

כט. השופט הגוי נראה ג"כ כשהוא כורע לעבר המן – כמשנ"ת לעיל, דהיו מדייני המלך שכרעו ג"כ, ומר דהבא נסתפק לו אם היו מדייני ישראל או עכו"ל, ומספק תיאר לשניהם.

ל. מרדכי נראה כשעולה בדעתו כלי תשפורת – רמז בזה לדברי המדרש (הובא בתנ"ש ג' ל"ב): "אמרו למרדכי, למה לא תשתחוהו להמן, אמר להן, ספר של כפר קרצוהו הוא, והיאך אשתחוה לו?".

לא. הגוי הנראה אחורי הסוס של המן ומראה באצבעו על מרדכי – עשה"כ (ג' ד'): "והיה כאַמְקֹס אַלְיוּ יוֹם וְיוֹם וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיִּגִּידוּ לְהֶמֶן..."

לב. ומה שנראה שאותו גוי מלא כעס וחימה עד כי עשן יוצא מאפו – הוא כמש"כ בפירושו שלום אסתר הנ"ל: "...וכאשר ראו שלא השגיח לדבריהם ...עלה עשן באפם, ויגידו להמן וכ"ל.

לג. נראה שעולה במחשבת אותו הגוי דמות אדם התלוי על העץ – כי היה מהם שלשים מלא בשנאה למלך, והיו הפציל לראותו תלוי כדים במורד כבדו המלכות. וע"י עוד בפירושו שמן המור כאן (ג'), שכתב: "עבדי המלך אשר בשער המלך שניסו את מרדכי, כי הבינו תגלו בזה ותרש בתייהם, לכן הליטוהו להמן". ואמנם יש שפירשו, דגם מהגויים עבדי המלך היו מהם ששנאת המן בליבם מאד, וידעו היטב כי אם יפול המן בידי מרדכי, סופו שיהא נידון כבעתו ותרש, כ"כ בפירוש קול יעקב כאן (וורשא תר"ל עמ' ג"ג).

לד. מבין האנשים הכורעים ומשתחוים להמן לא ניכר שישנם יהודים – הנה בבראשית רבתי (נמ"ל 151), הובא בתנ"ש ג' כ"א), איתא: "בשעה שצוהו אחשוורוש שישתחוו הכל להמן, היו הכל משתחוים להמן, חוץ ממרדכי". ובפירושו שמן המור כאן (ב'), כתב: "אפשר שכל ישראל כיוונו בהשתחויתם להשתחוות להמן, ולא לצלם, שזה איסור דרבנן, ובשעת גזירת המלך לא חשו לה". הרי משמע שאף היהודים היו בין משתחוים, לבד ממרדכי. אמנם מאידך יש שכתבו דהיהודים ג"כ לא היו משתחוים להמן, ע"י לקח טוב (נ' ג'), שכתב: "עם מרדכי. כלומר כל מי שהוא מעם מרדכי, לא ישתחוה לצלם כדרך שלא השתחוה מרדכי".

לה. נראה שהיהודים בורחים, ומהם שמשתתרים (אחורי מושב אפסדרין) – הוא ע"פ מש"כ עוד בשמן המור הנ"ל בדרך אפסדר, ד"כ ישראל, מיום הגזירה (היינו גזירת ההשתחוות להמן), כשהיו רואים מרחוק את המן, היו בורחים ונשמטים ונחבאים".

לו. הגוי הכורע על מדגות בית המלך – כ"ה פשטא דקרא שאף העומדים ביה שער המלך ממש, היו כורעים להמן, אלא דאפשר שזה היה שלא בפני המלך ממש, משום כבוד המלך, אבל בפירושו הר"א גאליקו כאן, כתב שהיו כורעים להמן אפילו השרים הגדולים העומדים תמיד בשער המלך, אפילו בפני המלך, ולא היה המן מונעם מלכרוע לו כשהמלך רואה, לפי שכן ציוה לו המלך.

לז. השר החשוב הכורע אחורי הסוס של המן – כמשנ"ת בדברי הר"א גאליקו כאן, דלא רק עבדי המלך אלא אף השרים היו בכלל הציווי לכרוע, וכ"כ הרב"ג כאן: "...מגודל מעלתו אצל המלך ציוה לכל השרים שישתחוו לו, ויעשו ממנו אלה".

לח. כובעו של השר – הכובע מעורר בסימן היכר, כמש"כ הבא"ח ב'קרו יסועה' כאן, שהיה להשרים סימן ואות בכובעו שלחם המלך.

לט. הגוי הסמוך להשר, נראה שהוא רץ ונבהל להשתחוות – הוא ע"פ מש"כ בילקוט מע"ל (נ' י"ב), בדבשה שהיה המן עובר ברחוב העיר, היו הכל דוחפים זה את זה לכרוע לפני המן, וע"י להלן מדברי הר"ש אוזיידא.

מ. ומה שנראה אותו הגוי כשהוא משתוקק להשתחוות, וכן עולה בדעתו דמות צלם – הוא ע"פ מש"כ הר"ש אוזיידא כאן (ב' – ד'): "חקק (המן) ע"י שלהם על בגדיהו, והם היו רוצים ונשמחים להשתחוות לו. כדי להשתחוות לאלהיהם".

מא. אותם המשתחוים על הרצפה נראה שהם משתחוים צפופים – כמש"כ בילקוט מע"ל הנ"ל, בדבשה שהיה המן עובר, היו מצטופפים ומשתחוים לו.

מב. האנשים הפשוטים המשתחוים – הנה הגם דפשיטא דקרא ד'עבדי המלך אשר בשער המלך' היו משתחוים, אבל אין זה בהכרח לאפיקו שאר האנשים שהיה עובר לפניהם, אלא אדרבה בודאי כולם היו

^[1] ועל דרך זו י"ל עוד, דאילו מנעלים מרדכי עניו, היו הרואים סבורים שלא השתחוה מפני שאלו שאלו שאלו עובר שם, אלא שחש שאינו משתחוה להמן, והוא יצא מן המקום ונעצם שואו אתה רואה להמן אונק"ב אינו כורע, ואפשר שהיה רק מבט לעברו אך לא מבטו, אך י"ל כהן רמז שהיו מרמזין חוץ המן, וא"כ א"ל שלא ישום בלו שעיבוד אצלם, כי אין א"ל עניוין אלא שמו' מאי באינו שמו.

^[2] וז"ל שם: "אין המן בן המאות האנשי, שלא חזות המלך אין ומרדכי להחלם על העיר הגדולה לכובשו, ונתן לנו מן שם לו' שנים, ובזאת יושב מרדכי לבלתי מנוט ולא אבה, באמרו אילו עולה ברחיב למי שיעקב עמו אחים חיו והותרה אברה' לאחרי לא תשיר, ועתה נמכרתו לו למכור תחתיו תחת אשך וז' חליותיו, וכעשוי אם אין מורה לו שאני עבדו, ואם אנינו משתחוים אחד שבועי ואין ויגיו ויגיו בגי עני סוף הדורות, ואם אקום

^[3] ואסור לו איבה על אשר קנה אותו לנעב בלחם, כשם שכתב עשו אביו על הבהרה, אז יבא

^[4] ויהי ויתברך אותו ויחיה. ובלקטלי על שם משהו בשרה היה הנוטל בזה הנוטל בזה הנוטל בזה

^[5] והם מותיר דברים משמע שהיה זה שטר מכירה או כתובת קעקע, וע"י להלן.

^[6] ע"י מש"כ הרח"ק שליט"א, שהיה שחיה (תפשיטת התבא"ש י"א), דגם ישראל התחבט על גופו של מן היום אדא עובר משום 'כתובת קעקע' (ע"י מנ"ח טס"י אות י"א, מ"מ מסתברא

^[7] דעובר משום 'במקומותיהם לא תכלי', וכן בלכן דע"ל לומר דמה שכתבתי מרדכי על המן,

^[8] אז חזרת בל משום שכתב ע"ל רגלו של מרדכי ליהא מושם בתחתיהם, כיוון והרגליהם

^[9] אצלם היו קעקעו ע"י רחל וזהו בשאר מקום בזה.

^[10] אולם להמפרשים שהיה תחתית קעקע אצל המן אפשר שפיר שהיה מזכיר לו זה בכל

^[11] שעה שהיה עובר אצלו ודובעו השתחויה.

כסאו נוכח פתח הבית – כמפורש בקרא (ה' א'), שהיה כסא מלכותו (לכח פתח הבית).

נדי אחשוורוש כושי – הוא ע"פ מש"כ בעל עקידת יצחק (ח"א ספ"ג), דאחשוורוש מוצע חם בן נח, וא"כ לא יאיתא בסנהדרין (ק"ח ב') דחם כדלעיל, והיינו עונש לזרעו ג"כ (דומדמי דכלב ועורב שם) שכל זרעו שחוריו (וכבר הארכנו בזה בתשובות לציור בשנים קדמוניות).

נה אחשוורוש מחזיק בידו את שרביט הזהב – הוא ע"פ המפורש במגילה (ה' ב'), ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו, משמע שהיה מזומנת בידו כל שעה, וע"י במה שהבאנו בשנים קודמות, שהוא לא לקח בידו תמיד את שרביטו, אבל בשבתו על כסאו ודאי היה בידו שרביט. ואף למש"כ המגלה"ם (ה' ב'), ובאמת לא נטל אחשוורוש עמו את השרביט לכל מקום, אבל בשבתו על כסא ממלכתו ודאי היה אצלו וכאמור.

נו. צורת השרביט – כבר נתבאר בזה כמה פרטים בתשובות לציור משנת תשס"ט, ונבאר בקצרה. בראשו דוגמת 'כתר', כן הוא דרך שרביט המלכים, וע"י מה שדקדק בה רבי שמשון מאוסטרופול' צ"ל, בספר לקוטי שושנים (מונקאטש תרס"ב), עמ' י"ב ב', מדכתיב (ה' ב'), 'ותנענע בראשו השרביט', דמשמע שהיה ראש לשרביט, שבו היה ניכר.

נו. אורך השרביט – הנה מבואר במגילה (ט"ו ב'), שהיה אורך השרביט ב' אמות, ומר דהבא קיצר בזה כדרכו.

נה. המלך אחשוורוש חושב על בית המקדש, כשחציו בניו וחציו חרב – כיון דבענין גדולת המן עסקינו, שגדלו המלך, רמז בו מר דהבא לאה דאיתא בילקוט תהר"ג"ל כאן: "רבי יהודה אמר, אחשוורוש הרהר, אמר, מרדכי מבקש בלבנות בית המקדש, בלבנות אי אפשר, ולחצורו אי אפשר, אלא הריני ממהר בו את המן, ויהא זה בונה וזה סותר" (וכענין זה הוא במדרש 'אבא גוריון' כאן), אמנם ע"י"ש דלדעת חכמים אין כאן על אחשוורוש.

נט. נראה שאחשוורוש מורה בידו ומצוה לאדם העומד לפניו – רמז בזה למש"כ הר"ש אוזיידא כאן (ב' ד'), "..." אפשר שכלל א' ו', מעבדיו היושבים בשער המלך קרא המלך אחד ואח, וצוה לו שישתחוה להמן. וגם אפשר שלשר הממונה על היושבים בשער המלך צוה לו שיאמר לכולם שישתחו' לו."

ס. לפני כסא המלכות יש ו' מעלות – כדאיתא בתרגום' (א' א'), שעשה אחשוורוש כסא בדומה לכסא שלמה, שהיה לו שש מעלות (מ"א י' ט'), ואף של אפרט

ל היושבים בשער המלך צוה לו שיאמר לכולם שישתחו' לו. וע"י גם בילקוט מע"ל כאן שכתב: "היה כרוז מכריז שכולם יכרעו לפניו, שדך ראוי לעשות שלמה המלך חפץ ביקר".

מז. דמות צלם האדם (אנדרטה) העומד על גלגלים ומוליכין אותו – ב'ראשון לציון' (ג' ד'), כתב דהמן הרשע היתה עובדת עמו 'אנדרטה', ומשמע שהיו מוליכין לפניו אנדרטה זו שהיא ג"כ מע"ל שלהם, ששתחו' לה ג"כ, ומצינו כיו"ב ביבמות ק"ב, בהא ד'סנדל של עבדות כוכבים', דפרש"י שם: "שנועלים אותו לצלם ברגליו כשמיסעין אותו ממקום למקום", והרי צלם זה היה עשוי לע"ל, דמטעם זה דנו בגמ' שם לאסור המנעלים ש"ל. וע"י"ש בריטב"א משה"ק לרש"י בזה. ומ"מ משמע שם שהיו מנעלים ממש, ומר דהבא שגה במה שתיאר כמין גלגלים במקום המנעלים, ואמנם כיוון בזה לשון רש"י שנקט לשון 'מסיעין' שהם מן הסתם ע"י גלגלים.

מח. דמות האדם שבאנדרטה זו – כיוון בזה מר דהבא דלמות אחשוורוש, וע"י לחלוק.

מט. ומה שרואים האנשים המשתחוים לאנדרטה זו – הוא כמשנ"ת, דלשם כך היו מוליכין אותה לפניו, כדי שיתחוו לה ג"כ. אלא דלא מציינו שעשה אחשוורוש עצמו לע"ל, ובגמ' מבואר כן לגבי המן.

ארמון המלך - 'בית המועצה המלכותית'.

נ. הכיתוב 'בית המועצה המלכותית' – הנה עיקר ציורו של מר דהבא לתאר פרקו של גדולת המן, אשר כתיב ביה (ג' א'): "יושם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו", ורמז בזה מר דהבא למש"כ בפירושו הר"י חיון צ"ל כאן: "שם את כסאו מעל כל כסאות השרים בבית ההוא המוכן לשבת שם השרים כשתייצג המלך עמהם" (ונקרא בפי כל 'מועצה', ששם מתייעצים הממונים על העם, בענייני הכלל).

נא. גובהו של פתח בית המלך – ע"י עירובין (ב' ב'), דפתחיה ש' למכסין גובהם נ' אמה. וע"י במפרשים עה"פ (ה' י"ד), "עשר ע"י גובה חמשים אמה", ד"ל"א שגם פתחו של אחשוורוש היה כך, ומר דהבא לא תיאר כן.

נב. השלט 'הכניסה אסורה העובר על החוק – יומת' – רמז להמפורש בקרא (ד' י"א): "כל עבדי המלך ועם מדינת המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית".

נג. בתוך הארמון נראה המלך אחשוורוש יושב על

כורעים, אלא שתפס הכתוב המחודש יותר שאף עבדי המלך אשר בשער המלך היו משתחוים. וע"י בראשית רבתי עמ' 151, תו"ש ג' כ"ז. וע"י ליקוטי תת"ס (ג' ב'), דהחייב להשתחוות היה אפילו על אומנים העוסקים במלאכות.

מג. עבדי המלך אשר בשער המלך נראים מהרבה אומות – כן ניכר ע"פ צבע עורם, מהם נראים ממדינת כוש, ומהם מארצות אשכנז, וכן ניכר ע"פ מלבושיהם (הן מאותם הנראים בימין הציור והן בשמאל הציור), והוא ע"פ מש"כ בטעמא דקרא כאן (ב' ב'), שהיו עבדי המלך אשר בשער המלך מכל האומות.

מד. נראה שאין אופן הכריעה וההשתחוויה שוה בין עבדי המלך ושאר האנשים אשר בשער המלך – הנה במגילה כ"ב ב' מבואר דסתם כריעה היא כריעת הברך, וסתם השתחוויה היא בפשיטת ידים, ומר דהבא תפס במקצת דכדברי הר"א גאליקו כאן (ב' ב') שכתב: "לפי ערך השרים ומדרגתם כך היתה הכניעתם לו, מהם היו כורעים ללבד, מהם השרים היותר חשובים אשר במלכות, והשרים אשר היו למטה מהם בערכם ובחשיבותם, היו משתחוים בפשיטת ידים ורגלים", אלא שדלבריו משמע שאף השרים היו כורעים, וברכיהם, ומר דהבא לא תיאר השרים כשהם כורעים על ברכיהם, וכדלהלן.

מה. ואמנם יש מהם שאין כורעים ומשתחוים כלל רק קידים בעלמא – הוא ע"פ מש"כ בילקוט מע"ל כאן (ב' ב'): "גדולי השרים ... היו קידים קידה קלה, ולא היו כורעים, לא מרחוק ולא מקרוב", ועוד כתב שם, שהיו מהם שאף משאר עבדי המלך אם היו מרחוק היו קידים קידה בעלמא וכשהתקרב אצלם היו כורעים. וע"י בפירוש 'שלום אסתר' כאן שכתב בהדיא לחלק: "כריעה, היא ההשתחוויה אפים ארצה, וההשתחוויה היא כניעת הראש, כדרך העבדים", ולפי"ל יתכן שהיו שרק השתחו' כניעתו בעלמא, וכמו שתיאר מר דהבא לשרי המלך והשושנים. וע"י מש"כ שפ"א במגילה (שם ד"ה לא אסרה), דדוקא בקרא דכתיב ביה השתחוויה ארצה אז הוא בפשיטת ידים ורגלים, אבל השתחוויה בעלמא היא אפילו בלא פשיטת ידים ורגלים אלא רק תנועת הגוף דרך כניעה בלא להשתטח בקרקע. וע"י להר"ש אוזיידא כאן (ב' ב') שכתב: "בתחילה היו כורעים, ואח"כ כמו עמודו על עמוד, ואח"כ היו משתחוים".

מו. השר ההולך ומכריז לפני המן – הוא ע"פ מש"כ הר"ש אוזיידא כאן (ב' ב') ד': "...גם אפשר שלשר הממונה

10. א"כ נאמר שאיבד עמו על העליה הראשונה של ירובבל, והוא אחר כל התרחשויות המספור, שכן בסוף ספר איוב נאמר שהיה חזק מזה וארבעים שנה אחר כל היסורים שחלו, ודרשו חז"ל שלפני היסורים חזק שבעים שנה, וא"כ לבן אדם שחזק עוד בן שנים קצרות, המלך, כמאיתים שנה קודם לכן, אין נאמר שיקראו חז"ל 'מנוול נולה', ואולי יותר ראוי לומר 'מנוול ירושלים היה' וכו"ל. וכן למ"ד שבימי אחשוורוש היה, לא מסתברא שכבר באותה שנה נכתב ספר, כי לא נראה שכחתי נולדו כאשר היה בן ק"פ שנה, שיהיו בגיל הראוי להינשא לאחשוורוש. אמנם לפי מה שאמרו חז"ל (נ"ח ל"ט) "שם אסתר היתה בת ע"א אבא כבת פ' שנים כאשר לקחה אחשוורוש, יתכן שם בן היו מבוגרת כאשר תבא אותם לפני אחשוורוש.

לא היו לו מנעלי לידים (וכדלהלן). ואף אם לא היו ושהיו היתה השרים האחרון למשפחת מלכות בבל, ועל משפחה זו נגזר שכתבא כמבאר בדברי הנביא ישעיה (י"ד כ"ב) "הרבותי לבבל שם ושאר עמי ונכדי, וידעו בגמ' מגילה (ו' ב'), ד'כנ"ז או ושהיו, דהיינו שלא היה כבר מן החרוז משפחת נבוכדנצר אחרי נשיא, א"כ לא היו לושהי לידים של קישטא. והנה ל' שנים, ששנת ג' למלכו ע"י תשנ"א, ששה אחשוורוש בלא אשה, כמפורש במגילה, ואז נאשת את אסתר, וספור נשואיו עם אסתר אחר המאורע עם נתינת ווע"ל לקסום, שאחשוורוש בזה בתשובות לשרת"י ענין בתור תרש"ל, ואם נימא כדחזקתו (ע"ל לקסום), שאחשוורוש גידל את המן מן הארץ המאורער בדבנת ותרש, ואף יתכן שבזמן שגדל את המן היה בן גילגל, א"כ אבא אבא כמאן כדחזקתו שאחשוורוש גידל את המן לארץ ה' שנים, ותרש"ל שיתכן שהיה לו ית' לבן ארבע, שהוא דרשו ששן שמלך אח"כ (כאשר היה בן ששן).

המנון. 8. ואולי לישור פרש"י מקושיית הריטב"א הנ"ל (שחקשה דאין אז מנעלים לחלוק, ובגמ' מיייר שם במנעלים העשויין לחלק), ל"ל בדרך דבאמת היו מנעלים ממש, אלא שהיה מחובר תחתיהם כמין גלגלים (וכפי שמצינו האידאט שמשחקין בהם איה נערים), ולכן חשבו המנעלים עצמם 'למנעלים לחלוק', כיון שבהם עצמם מוליכין את עמ"ל ע"י הגלגלים שלהם. וע"י בגליון 'פר חיים' ש"ח, מה שהביא ממור בעל 'אילת השחר' שלט"א, ליישב פרש"י. 9. הנה מ'איתא' לכא"ל לא היו לו בגים (ואמנם ע"י מש"כ בתשובות לציור תשנ"א) גבי משה אחשוורוש, לא כמאן דא לא היה בו קישטא ממשעין (וכן נהנה כפי השריה שהיה משה אחשוורוש בששן של מלכו, היינו משה נשואיו ע"י ושהי, הרי שוראי

מר דהבא בכל פרטי הכסא, מ"מ הסתפק בתיאור חלקם.
סא. ראש עיגול לכסא מאחריו – כמפורש ג"כ במלכים שם: "וְרָאשׁ עִיגוֹל לְכִסֵּא מֵאַחֲרָיו".
סב. כמו"כ ידיות לכסא משני צידיו – כמפורש שם: "וַיֵּדֶת מִזֶּה וּמִזֶּה אֶל מְקוֹם הַשִּׁבְתָּ". אמנם חיסר מר דהבא לשני האדיות, ועוד כמה בדרים שהיו בכסא שלמה.
סג. נראים עץ כסאות משני צדי כסא המלך – אלו כסאותיהם של שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך ואחוריו (אחד מן הכסאות נסתר אחורי העמוד לשמאל המלך, והרי מפורש בקרא (א' י"ד) שהם הם יושבים ראשונה במלכות).

סד. הכסא משנימי המלך מונח על בימה קטנה המגביה אותו – רמז הוא לכסאו של המן וכמפורש בקרא (ג' א'): "גָּדַל הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוּשׁ אֶת כִּסְאוֹ בְּיָמֵינוּ הַמִּדְתָּא הֶאֱלָנִי וַיִּשְׁתָּאֵרוּ וַיִּשֶׁם אֶת כִּסְאוֹ מַעַל כָּל הַיָּרִימִם אֲשֶׁר אָתָּר". ואיתא בחז"ל (נלקח) "וְלִקְחֵהוּ" וּבְמִדְרַשׁ פ"א כאן: "וישם את כסאו. עשה לו בימה למעלה מבימתו".

סה. הבימה אינה מנהבת את הכסא יותר מכסאו של המלך – הוא ע"פ מש"כ הר"ש אוזידה כאן: "מה שאמרו חז"ל שעשה לו בימה למעלה מבימתו, הכוונה למעלה מביתו של אחשורוש", ורצ"ל, לא שהיה הכסא מוגבה יותר מכסא המלך, אלא דרך משל שכסא המלך היה ע"ג הקרקע וכסא המן מוגבה שלא על הקרקע עצמה, אבל לא היה הגביה לכסא המן יותר מכסא המלך.

סו. ומה שנראה שהכסא עצמו שונה משאר כסאות השרים בגודלו ותוארו – הנה פשטיה דקרא משמע רק שהגביה אותו הכסא של המן שהיה לו מקודם, ולא שהחליף לו הכסא באחר, אבל בילקוט מע"ל כאן כתב ד"מלבד שהיה כסאו של המן מוגבה מעל כל כסאות השרים, הוא גם היה גדול וגבוה יותר בעצמו" (ואורלו יתכן לפרש שתיקן אותו הכסא עצמו ע"י אומן להגדיל מידתו).
סז. כסאו של המן עומד על ימין המלך וקרוב אליו יותר מכולם – הוא ע"פ מש"כ בפירוש 'חכמי צרפת' כאן: "וישם את כסאו מעל כל השרים, הגדול גדול קודם, וקרוב לכסא המלכות", ועי' מש"כ כן הר"ש אוזידה: "כאשר העלה המלך את המן לגדולה, לא הוריד את כסאות השרים הגדולים ממקומם, אלא נטל את כסא המן, והעלהו להיות סמוך למושב המלך. אבל שאר הכסאות נשארו במקומם לפי גבהם. וכמו"כ בפירוש 'מנחת ערב' כאן, כתב: "הדרך היה שכלל שהשר יותר חשוב הוא יושב קרוב יותר למלך, וכאן, מלבד הקרבה, הוא גם הגביה את כסא המן".

סח. הקטן היושב על כסאו של המן – הנה היא שגגה לפשטיה"כ הר"ש אוזידה כאן: "אפילו כשלא היה המן נמצא שם והיה כסאו רקיט, לא היה יושב שום שר באותו הכסא", וסתמא אם לא היה רשות לשום שר, כ"ש לקטן בעלמא, ואפילו הוא מבית המלוכה.

אמנם לגופו של עניי יתכן בכונת 'מר דהבא' שהקטן הזה בנו של אחשורוש היה, שנולד לו מאסתר, והוא 'דריש' השני', כי יתכן לפי חשבון השנים לא היה ששיתו, שכבר נולד אז, ולפי"ז אפשר שלא היה מגיעה לו מלשלב על כסאות השרים, ואף על כסא המן, מאחר וברא כרעא דאבוהא ואין האיסור חל עליו (אולם באמת אין ניכר שהוא יושב ממש אלא נראה יותר שהוא נסמך על הכסא בלא ישיבה).

סט. הצ'צלים' הנראים במדרגה העליונה לפני העמודים – הוא ע"פ המבואר במילה (ט"ו ב'), שהיו צלמי עץ במקום הנכנסים לבית המלך (ותעמוד בחצר בית המלך הנעימית. אמר רבי לוי, כיון שהגיעה (אסתר) לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכינה".

ע. התלויים בחצר – הם בגתן ותרש, כמפורש בקרא (ב' כג) שנתנו שניהם על עץ.

עא. ומה שהם תלויין עדיין באותו הפרק – הנה לכאורה יש תלכות אז בהדעות אימיתי היה הענין שגידל המלך את המן, אם סמוך למעשה בגתן ותרש, אז מופלג ממנו ה' שנים, עי' בהשיטות בזה לקמן, שאם היה זה מופלג ה' שנים, לא מסתברא שהיתה נבלתם עדיין תלויה, ואף אם היה תלויים לא יתכן שהיה גופם ותרסם שלם כמו שתיארם מר דהבא.

עב. ומה שהם תלויים על עץ אחד – הוא כמבואר בפד"א (הור"ז חורב, פמ"ז), מדרכתי (ט"ו ב') שהיו לשון יחיד, ולא נאמר 'על עצים', וכ"כ כמה מפרשים שם, ועי' בפ"י הר"א גאליקו ז"ל שכתב: "...ויחלו שניהם על עץ אחד, ולא על אחד בעצו לבדו, כי שניהם בחטא אחד מתו, והראב"ע כתב 'ויחלו כל אחד משניהם, כמו ויקבר בערי הגלעז' (והיינו שנתנו כל אחד על עץ אחר), ולא ידעתו מי דחק להו, דאפשר לפרש כפשוטו וטעם נכון כדפרישיתי", וכן מבואר ב'תוספות השלם' (שם): "ויחלו שניהם על עץ, על עצים היה לו לומר, אלא מלמד שצויה להביא אילן אחד ולנטוע אותו בתוך חצר המלך, כדי שיראו אותם משרתי המלך בכל יום ויום, ולא יוסיפו עוד לעשות כדבר הזה".

עג. ומה שהם תלויים בחצר המלך (וסמוך לבית המשפט) – הוא ע"פ מש"כ בספר 'כתב הנשתות' (להרב"ל לרובקבי ז"ל, ב' כ"א), שנתנו בסמוך לשער המלך, והטעם כדי "שכל העוברים אל משפט המלך יראו עונשם", וזה כענין שמצינו לגבי סנהדרין בישראל, דברים (נ"ז ה'), וכ"כ ב"ד, ובשיטות המפרשים שם בזה, ועי' מהר"א' צינץ ב' כ"ג, שכתב ד'שער' רומז על סנהדרין כדא' בכמה דוכותי.

ואמנם להמבואר ב'תוספות השלם' (ב' כ"ג), משמע שהיה ממש בתוך חצר המלך, וכפי שתיאר מר דהבא, אלא לפני שער המלך. ואפשר שגם לפי"ז היינו שנתלו בשער החצר

ולא ממש בחצר פנימה, כדי שיראום כל הבאים בשער.
עד. העץ אינו עמוד תליה בעלמא, אלא אילן שלם ענפיו – כמש"כ בעלי התוס' הנ"ל, שנטעו אילן ממש מיוחד לשם כך, ולא נתלו בעמוד תליה סתם.

עה. האדם העומד בפתח בית המלך ומביט בהתלויים, כשהוא משתוקק וידו על לבו – הוא רמז להא דאיתא באסתר ד' (א' ג'), שהיו אומרים בלבם: "מ... שהראנו במפתלו של בגתן ותרש וצליבתו, הוא יראה לנו במפתלו של המן, ומי שפרע מן השראונים, הוא יפרע לנו מן האחרונים", ואמנם שנה בזה מר דהבא, ואולם כן בגוי ולא בישראל. ואולם כיוון בזה למש"כ הר"ש אוזידה (ג', ב' - ד'), "עבדי המלך אמרו למרדכי שאף הם שונאים את המן, אלא שהם משתחיתים לו מחמת אונס וזירת המלך", וכ"כ כמה מפרשים שהרבה משרי המלך היה בליבם שנאה למרדכי, אך שעדיין אין הכרח שהיו אומרים כנ"ל, דדברי המדרש קאי בישראל, ולא נתבאר שהיו משרי המלך שהיה בליבם שנאה לבגתן ותרש, ובפרט להמבואר להלן בדברי 'שמן המור'.

עו. נראה אדם למולות בית המלך בשמאל, שגופו מונה לצד התלויים, ופניו לאחוריו כלפי מרדכי, והוא נראה כנעס – הוא ע"פ מש"כ ב'שמן המור' (ג' ג'), "עבדי המלך אשר בשער המלך שנאו את מרדכי, כי בגינו נתלו בגתן ותרש חבריהם, ולכך הלשינוהו להמן".

עז. נראים ציורים משני צדי שער המלך – הנה בע"מ מילה (כ"ג א'), מבואר דאיתא הרגילות להיות ל' שומרי הסף, ומר דהבא תיאר רק לשנים מהם. ואולם יתכן דמאחר ונתן אחשורוש למרדכי להיות בשער המלך וכנ"ל, א"כ שמה היה מרדכי חשוב ממנין שומרי הסף, וא"כ לא חיסר מר דהבא כלום.

עה. שומרי הסף עומדים – כמשנ"ת לעיל, שהם היו מחוייבין לעמוד, ורק למרדכי היה רשות לישב.

ב'ית המשפט העליון':

עט. 'בית המשפט העליון' בשער המלך – כמשנ"ת לעיל, דאחשורוש תיקן כך למרדכי (בגין אסתר), להיות שופט בשער המלך (עי' תרגום ב' כ"א ועוד).

פ. מה שמקום המשפט בתוך בנין – הנה למשנ"ת במדרשים וכנ"ל דמרדכי היה כשומר שתי תחת בגתן ותרש, א"כ אף שהיה לו רשות לישב, אבל היה לו לישב מבחוץ ולא תוך בנין בפני עצמו, אמנם מסתברא שלפי כבודו של מרדכי תיקן לו בית מושב, שלא יהא יושב בחמה כל היום. ועי' גם בפירוש הר"מ תלוי (א' ד"א), שכתב: "...שער המלך, ברחוב חצר המלך, שהיה מוכן לשופטים שהיו בבית המלך. וכל עבדי המלך אשר בשער המלך, הם השופטים אשר ברחוב החצר, כמו שפירשתי למעלה", ומשמע שהיו השופטים דנים בחצר עצמה שלפני שער המלך ולא בתוך בנין בפני"כ. ועי' גם בתוס' השלם (ב' כ"א) בשם הר"א מגרמניא, שכתבו: "תקנה אסתר כסא למרדכי לישב שם", ומשמע שהיה רק כסא בעלמא ולא בנין מיוחד לכך. ואולם מר דהבא ע"פ תלמודו נקט יואל, דמצינו בתורה ונ"ד דכל סתם שופט היינו בית המיוחד לכך, וכדמצינו בפ' יבום (דברים כ"ה א') "השערה אל הקונים", היינו לבית דין, וכן ברות (ד' א'), "ויבנו עלה השער", ובמדרשים ובמפרשים שם איתא דהכוונה בליהמ"ד, ששם היה אצלם מקום שופט הסנהדרין, וכן מצינו גבי משה ואהרן במדבר.

פא. ומה שנקרא 'בית המשפט' – ולא נקרא 'בית הדין' וכי"ל, הוא משום שהיה מרדכי ממונה מטעם המלך, וכנ"ל, ועי' כ"כ ברלב"ג (ב' ג' ט"ט) שכתב: "...הנה אז מרדכי יושב בשער המלך, וזה כי מפני חכמתו היה שואלים עצתו במשפט, ולזה היה אחד מיושבי שער המשפט אשר בבית המלך...", מבואר דעכ"פ כלפי הגויים אשר בשושן היה זה כ'בית משפט' לכל דבר, שכן היה שופט גם מהגויים שבאו לפניו, עי' ברלב"ג שם ב' בראב"ע (ג' ה'), ומשמע שמרדכי היה שופט גם את הגויים. אמנם ב'מאמר מרדכי' (להרש"ט מלמד ז"ל ב' כ"א), כתב שהיה שופט את ישראל, משמע שהיה שופט רק את ישראל. אכן 'המשפט' לאלקים הוא, ואין נפקותא אם נקרא כך או כך, ומ"מ כיון שמבית המלך תיקנו כן למרדכי, לכן תיאר מר דהבא שכתבו כדרך האומות לקרואו 'בית משפט' כדרכם.

פב. נראים בתוך בית המשפט כמה כסאות – שכן היו כמה שופטים כמבואר במפרשים (עי' ראב"ע נ"א ג' ד', הר"מ תלוי ב' כ"א, ג' ב', הר"ש אוזידה ג' ב"ד, ועוד מפרשים.

פג. מנין הכסאות 'שבעה' – כדקי"ל (סנהדרין פ"א מ"ו) דאין ב"ד שקול'.

פד. נראה כסאו של מרדכי שהוא מיוחד בגודלו ותוארו – כראוי וכיאה למרדכי שהיה ראש הסנהדרין, ובפרט לפי מה שנתבאר לעיל שתיקן לו אחשורוש 'קתדרא' וילקוט 'לקח טוב' ב' כ"א, שהוא כסא של כבוד וחשיבות כמבואר בסוכה נ"א ב'.

פה. הסי"ת שעל השולחן – רמז בזה מר דהבא למש"כ המפרשים (עי' באב"ע וברלב"ג ב' ט"ט, וכן באב"ע ג' ה'), שמרדכי היה שופט גם את הגויים שהיו באים לידו לפניו, ואעפ"כ לא דן אותם אלא לפי דיני התורה. ועי' גם בפ"י הר"א גאליקו ז"ל (ב' כ"א), והו"ד בילקוט מע"ל עמ' צ"ד, דמה שקצפו בגתן ותרש היה משום שראו למרדכי יושב בשער המלך ודן במשפטיו כדני התורה, ולפי כחוקותיהם של העכו"ם.

פו. הסי"ת אינו מכוסה כדין – בזה שגה מר דהבא שהניח הספר בל"ת קורא, כשהוא מוגלה כדיו, כמבואר בש"ע או"ח סי' קל"ט ס"ה ובמ"ב סקכ"א.

פי. צורת הסי"ת – נראה כמנהג בני אשכנז בימינו שהוא גלגל ע"י העצי חיים עצמם, שלא בתוך נרתיק כמנהג

בני ספרד, וי"ע מנא ליה למר דהבא להכריע שכן נהוג בזמנם, ויש בזה הכוחות לכאן ולכאן מדברי רבותינו הראשונים היאך נהוג בזה מקדמות דנא, ואכמ"ל בזה.
פה. הפרטים המכונים שבארוך – שנה בזה, שלא היו אז ספרים הנדפסים ומכורכי, רק היו עשויין בגלילה, וביתר שגה בזה, שכן לא הותר עדיין אז כתבת תורה שבע"פ כלל, רק בזמנו של רבי כמה מאות שנים לאחר"כ.
פט. נראה שם סדר 'נזיקין' – רמז בזה למה שהיה מרדכי צד שם דיני ממונות ע"פ התורה (עי' ליקוט מע"ל ב' כ"א).
פז. ומה שנראה שם גם סדר קדשים – רמז בזה בזה דאיתא במגילה ט"ז א' שהיה מרדכי עוסק עם תלמידיו בהלכות קמציצה. וא"ז דפריש"י שם שהיה עוסק אז ב'עניניו של יום' שהוא ט"ז ניסן ויום הקרבת העומר, ואילו אותו הזמן שבו עוסק ציורו של מר דהבא הוא מוקדם הרבה, ועכ"פ לא היה בט"ז ניסן, כ"מ מבואר מיהא שהיה עוסק מרדכי עם תלמידיו בענייני קדשים כל מועד במעודו.

פצא. כמו"כ נראה שם ספר 'תרי עשר' – גם בזה שגה מר דהבא, שכן בנאותו רבות בשספר זה עדיין לא נאמרו כלל, ולא היה ענין 'תרי עשר', אלא פחות מכן. עוד יש לעיין מתי קבצו את הנבואות יחדיו לספר זה, ד'אידי דדוטר מירכס' כדאיתא בב"ב י"ד ב', וע"ע בהקדמת הרד"ק לפרוש.

פצב. ומה שנקרא 'תרי עשר' – גם בזה שגה, שכן צ"ל 'שנים עשר', בלח"ל ולא ב'ל' ארמית 'תרי', שכן בבבלי מצינו שנקרא 'שנים עשר', עי' סופ"ק דב"ב (י"ד ב').

פצג. ספר 'ירמיה הנראה שם – ספר זה אכן כתבו ירמיהו כשעיש ע"פ מה מקודם לכן. אולם מה שקרא שמו 'ירמיה', הנה ע"פ רובא נקרא בשם 'ירמיהו', אבל כמה פעמים שזנכר ג"כ 'ירמיה' בלא וא"י.

פצד. ספר 'איוב' הנראה שם – מר דהבא נקט שספר איוב נכתב כבר בזמן ההוא, ואכן כן הוא לפי רוב השיטות בספ"ק דב"ב (שם), אלא דאכיל למ"ד שהיה מעוילי הגולה, ובית מדרשו בטבריה היה, א"כ עדיין לא נכתב ספר איוב".

פצה. החנוכיה שע"ג הארון – בזה שגה מר דהבא, כיון שלא הורגלו במנורה בת ט' קנים אלא רק לאחר נס חנוכה שהיה כמאיתים שנה לאחר נס פורים.

פצי. ה'תעודה' הנראית מע"ג הארון ע"ש 'פתחיה' – הוא לתפארת תלמידי בלבד, ואינו אלא מנהג היהודים או האומנים להראות לכל כשרון דעתו ושבח מעשיהם בבית אומנותם. ומ"מ מה שזנכר בזה מרדכי בשם 'פתחיה', הוא עפ"י מאי דאיתא בכמה דוכתי (עי' מתני' שקלים ה' א', ועוד), ד'פתחיה' זה מרדכי (וע"ע משנ"ת בזה בתשובות לגליון פורים תש"ע).

פצז. ומה שכתוב בתעודה שהוא 'ראש הסנהדרין' – הוא כמשנ"ת לעיל שנתנו אחשורוש לראש הסנהדרין, ועי' בפד"א כאן, שאמרו אסתר למרדכי: "אתה ראש לסנהדרין...", ועי' ש"י בחולין (קל"ב ט', ד"ה מר דרור), שכתב שהיה מרדכי "ראש לבשמים לצדיקים ואנשי כנסת הגדולה".

פצח. היהודי שבתוך מושב הסנהדרין נראה ששואל אחד מהחכמים על הנעשה בחוץ והחכם מורה לו להנמנע – הוא ע"פ מש"כ בילקוט מע"ל (ג' ה'), שהיה המן רוצה להרוג לחכמי ישראל כי ידע שהם מורים לעם להנמנע מלהשתחוות לו.

עוד מחצר המלך ו'ארמון המלכה':

צט. עצי הדקל העומדים בחצר המלך והמלכה – רמז בזה להא דאיתא בשחש"ר ז' א', שדרש קרא (שם ח') "את קומתך דמתה למר", דזה קאי על מרדכי ואסתר, שעמדו כחמר זקוף נגד יצרא דע"ל (ועוד בענין הדקלים המצויים במדינת פרס כבר נתבאר בתשובות לשנים קדמוניות, ואכמ"ל.

ק. כמו"כ נראים שם עצי ברושים – גם בזה רמז להא דדרש חז"ל (מגילה י' ב'): "יעלה ברוש, זה מרדכי שנקרא ראש לכל הבשמים".

קע"ג. תודת המערכת נתונה לידידנו היקר והמיוחד הבה"ח שמעון שפירא שליט"א, על איוסף פרטי הציור הרבים מדברי חז"ל, וספרי רובותינו ז"ל, אשר על השקעיה המרובה מבוססים כל הפרטים הנ"ל, ותשו"ח לו. ויהי"ר שיזכה כל מינו לעסוק בתורה ועמלה, ולהגדיל תורה ולהאדירה.

שמות הזוכים לשבוע פרשת צו - זכור:
הרבנים א' הבה"ח

ויסבת א. יושלים' צדיק' בתנור יפוד.	גוסת ח. קורא עונג - נפלאות מתוךך.
הבי' י. יושלים' צדיק' בתנור יפוד.	מסקסה י. יושלים' קורא עונג - נפלאות מתוךך.
אומן ז. בני ברק' צדיק' בתנור יפוד.	החבנני' ז. בני ברק' קורא עונג - נפלאות מתוךך.
דודן ו. מרחיקין עילית' צדיק' בתנור יפוד.	גולברט' ז. בני ברק' קורא עונג - נפלאות מתוךך.
בתקל' ט. קרית ספר' צדיק' בתנור יפוד.	אומן ז. מרחיקין עילית' קורא עונג - נפלאות מתוךך.
דוד ש. אשדוד' צדיק' בתנור יפוד.	אומן ז. מרחיקין עילית' קורא עונג - נפלאות מתוךך.
החבניק' א. בית שמש' צדיק' בתנור יפוד.	אינטיטין א. קרית ספר' קורא עונג - נפלאות מתוךך.
לפובין ב. בית ערש' צדיק' בתנור יפוד.	קרית ספר' קורא עונג - נפלאות מתוךך.
שורן ג. זרעה' צדיק' בתנור יפוד.	לי' ז. קרית ספר' קורא עונג - נפלאות מתוךך.
ציוניון ח. מי יצחק' צדיק' בתנור יפוד.	מלול ז. נעמה' קורא עונג - נפלאות מתוךך.
אומן ט. יושלים' קורא עונג - דברי תבנים וחיזות'.	אינטיטין א. יושלים' שבתא יעקא.
קוט י. יושלים' קורא עונג - דברי תבנים וחיזות'.	איציל ג. בני ברק' שבתא יעקא.
מישקין ז. בני ברק' קורא עונג - דברי תבנים וחיזות'.	פזן א. בני ברק' שבתא יעקא.
סגן ח. מרחיקין עילית' קורא עונג - דברי תבנים וחיזות'.	אומן ט. מרחיקין עילית' שבתא יעקא.
לי א. אלעד' קורא עונג - דברי תבנים וחיזות'.	השטייבן א. קרית ספר' שבתא יעקא.
דומיש ט. באר שבע' קורא עונג - דברי תבנים וחיזות'.	מזן י. קרית ספר' שבתא יעקא.
הבי' ז. בית עילית' קורא עונג - דברי תבנים וחיזות'.	זאקן ז. אלעד' שבתא יעקא.
שורן א. זרעה' קורא עונג - דברי תבנים וחיזות'.	זשאן ז. חופה' שבתא יעקא.
העובדע' ה. מנחם' קורא עונג - דברי תבנים וחיזות'.	דני' ז. לכת' שבתא יעקא.
וואנבעט ט. מאסין' קורא עונג - דברי תבנים וחיזות'.	כץ נע' מי יצחק' שבתא יעקא.

בהגולה המיוחדת הנוספת

מבין המותרים שהשיבו שבועים וחמש תשובות ומעלה

זה

הרב אברהם איינשטיין שליט"א

בטס פורים 'אילת השחר על תהודה' ה"כ

דודעה נשלחה/תשלח לזוכים (במחלק החודש הקרוב).

זכינו ונתקבלו הדברים כחזונית דאורייתא בבי מדרשא, והגיעו לדיניו אלפיי תשובות, ונעשר בזה תשואות חן להמשיבים הרבים וזכינו ושולבו דברים בכל הנ"ל. אכן למרות חזוניתו ואומצתו הרבים, לא עלה בידיו לצרף את כל תשובותיו המיוחדות של כל אחד ואחד, ובכפוף ישנם גם בידינו עוד כהנה וכהנה חוספות רבות על כל הנ"ל, אשר מפאת קוצר הזמן והמקום לא עלתה בידינו להשליםם לעת עתה, ואי"ה עוד חזון למעוד.

ניתן לקבל כל שבוע את העלון בפקס או באימייל (ללא תשלום).העמודים לקבל, ישלחו את שמם ותכתובתם בכתב ברור, בתוספת מס' טלפון לבידורים, לפקס המערכת 089741115 או למייל: ichudbchidud@gmail.com